

VÝUKA BABICTVÍ A PORODNÍ ASISTENCE V OLOMOUCI

Věra Vránová

10: 247–478, 2008
ISSN 1212-4117

Ústav porodní asistence, Fakulta zdravotnických věd Univerzity Palackého v Olomouci

Profese porodních babiček, nyní porodních asistentek patří k jednomu z nejstarších zdravotnických oborů. Toto „řemeslo“ se často dědilo z matky na dceru nebo jinou příbuznou. Vzdělávání porodních babiček prošlo mnoha změnami. Strídala se období, kdy byly babičky úplně bez vzdělání, s obdobími, kdy bylo vzdělávání vysokoškolské, středoškolské a vyšší odborné. V současné době je vzdělávání porodních asistentek na úrovni vysokoškolského bakalářského studia, připravuje se i navazující magisterské a další možností je pokračování v doktorském studijním programu v příbuzném oboru (ošetřovatelství, pedagogika, psychologie...). Příspěvek je přehledem vzdělávání porodních babiček a porodních asistentek v Olomouci od 18. století do současnosti. Pro jeho zpracování byly informace získávány mimo jiné ze Státního okresního archivu v Olomouci a almanachů k výročí vzniku Ústavu hraběte Pöttinga v Olomouci.

V roce 1773 byla postátněna jezuitská kolej v Olomouci. Univerzita měla 3 fakulty: teologickou, filozofickou a právnickou a roku 1778 byla přeložena do Brna. Tam se na filozofické fakultě přednášela anatomie a chirurgie. Po čtyřech letech byla Brněnská univerzita zrušena a místo ní v Olomouci zřízeno lyceum s dvouletým medicínsko-chirurgickým učením. Vzniklá škola vychovávala městské a venkovské ranhojiče a také školila porodní babičky.

V Brně probíhala výuka porodnictví německy, v Olomouci od roku 1804 pak probíhala už česky i německy. Zpočátku učili porodnictví profesori anatomie. Marně se pokoušel první z nich G. Feichter zajistit možnost výuky porodních babiček u lůžka tak, aby v některém špitále bylo k dispozici 6 postelí pro chudé rodičky, které by tu rodily zdarma a u nichž by se budoucí babičky mohly učit. Návrh byl zamítnut. Teprve v nemocnici, slavnostně otevřené v roce 1787, byla možnost výuky u lůžka. Byla

tu porodnice se 14 lůžky pro těhotné, s dvěma pro rodičky a dvaceti pro šestinedělky. Chudé rodičky zde rodily bezplatně, za to se musely zavázat, že zůstanou určitou dobu jako kojné za stravu, pivo a 2 krejcare denně.

V archiválních univerzit v Olomouci se zachovaly záznamy o studujících porodních babičkách – je znám přesný počet studujících, jejich úspěch, či neúspěch při přísné závěrečné zkoušce:

- roku 1783 zde studovaly 3 žákyně
- roku 1784 z pěti dvě propadly
- roku 1785 ze 39 propadlo 27

Za Feichtera bylo aprobováno 175 a do konce roku 1803 celkem 185 porodních babiček. Ranhojičů-porodníků za tuto dobu bylo aprobováno 302 (Státní okresní archiv v Olomouci).

V následujících letech počet zapsaných babiček stoupal.

- do roku 1828 bylo aprobováno již 1 286 babiček
- do roku 1867 bylo aprobováno 2 476 babiček

Seznamy jsou abecedně sestaveny, je uvedeno místo narození a bydliště; jsou zapsány zaplacené poplatky za zkoušky (3 zl.), případně jejich prominutí, resp. že poplatky zaplatila vrchnost nebo domovská obec. Většina (asi 75 %) porodních babiček přijatých ke studiu je české národnosti, někdy jsou všechny české národnosti (např. v letech 1877 a 1895), někdy naopak všechny jsou národnosti německé (např. roku 1861). Německé uchazečky přišly většinou ze Slezska, z Haliče nebo z Uher. Všechny však musely umět a rozumět pro praxi česky a německy. Vždy je uvedeno, zda jde o dívku svobodnou, vzácně (1857, 1859) je tu i řádová sestra, jindy (1858) dvě z třetího řádu sv. Františka, jednou (1860 a 1874) vždy jedna izraelitka. Věk se pohyboval od 21 do 46 let,

svobodná byla jen asi 1/10 zúčastněných. Roku 1888 studovaly 4 řádové sestry.

Kurzy probíhaly dva ročně, jeden začínal 1. října, druhý 1. března. Praxe byla vždy v nemocnici (vyšetřování, ošetřování, péče o děti v nalezinci), praxe dopoledne od 8 do 11 a odpoledne od 14 do 16 hodin; výuka vždy jednu hodinu v úterý, středu a sobotu od 11 do 12, v pondělí, čtvrtek a pátek od 16 do 17 odpoledne. Přednášky se konaly v tehdejší německém gymnáziu v bývalé aule univerzity. Výuka probíhala i v létě, profesor neměl nárok na prázdniny a nesměl se bez dovolení vzdalit.

Od uchazeček se vyžadoval křestní list, domovský list, vysvědčení o mravech od obce nebo farního úřadu. Roku 1880 činila taxa už 31 zl. 22 a půl kr. Uchazečky mladší 24 let musely mít svolení ministerstva, žádná nesměla být při přijetí starší 45 let. Musely být zdravé a – zvláště – je zdůrazněno – mají umět číst a psát. Ještě 11. března 1886 byla Ludmila V., která žádala o přijetí do školy, odmítnuta, protože neuměla číst a psát. Roku 1873 byla odmítnuta jedna uchazečka, protože byla kdysi trestána pro krádež (Státní okresní archiv v Olomouci).

Největší zásluhy o výuku porodních babiček měli nesporně F. J. Mošner, V. Vyšín a F. Groh. Učili podle pražské učebnice Jungmannovy a jeho dalších monografií, ale také podle Steideleho a samozřejmě hlavně podle „Babictví“ F. J. Mošnera, které vyšlo ve dvou vydáních roku 1830 a 1848. K tomu přistoupily učebnice L. F. Froriepa a K. T. Tormaye.

S žákyněmi byly i různé nepříjemné starosti. Roku 1876 byla ze školy vyloučena Marianna G. Pro nemravné chování, protože – ač vdaná – chodila po nocích s vojáky a sháněla lék proti kapavce...

Po skončení studia a úspěšném složení závěrečných zkoušek skládala absolventka povinnou přísahu babskou. V sedmdesátých letech byla přísaha zkrácena, a to tak, že byl přečten text: „*Slíbíte, že těhotným, rodičkám a šestinedělkám, k nimž budete povolána ku pomoci, a to jak chudým stejně jako bohatým, s tímto zde naučeným uměním budete nápomocna a že při tom věrně a svědomitě splníte všechny povinnosti, které jsou porodní bábě skrze zákony a předpisy a zvláštními instrukcemi předepsány.*“ Načež musela slibující opakovat: „*Co mi zde bylo přečteno, tomu jsem přesně rozuměla a slibuji to dodržeti.*“ Na to následovalo podání ruky.

Po složení slibu obdržela absolventka diplom, zprvu německý. Roku 1880 se stala tato

skutečnost předmětem kritiky – bylo poukázáno na to, že je podivné, aby absolventky českého oddělení porodnické školy dostávaly německý diplom. Prof. Groh to vysvětloval tak, že diplom je vlastně jen pro úřední potřebu. Přesto však 22. prosince 1880 nařídilo místodržitelství vydávat diplomy v češtině.

Také dodržování antiseptiky bylo dlouho iluzorní. Semmelweisův objev k zábraně tak často smrtelné horečky omladnic, spadající do konce čtyřicátých let 19. století a publikovaný v šedesátých letech, čekal nejen v Olomouci na správné zavedení do praxe. Teprve vyhláška z 28. října 1878 nařizovala, že každá porodní babička musí mít roztok kyseliny karbolové, který si sama připraví tím, že rozpustí 10 gramů krystalické kyseliny karbolové v půl litru vody; tímto roztokem si měla mýt ruce, než se dotkla rodidel těhotné, rodičky nebo šestinedělky. Také měla tímto roztokem umýt nástroje. Vyhláška byla rozdávána proti podpisu absolventkám při složení slibu a byla v zásobě ve 400 německých a 600 českých výtiscích (Chytilová, 2005, s. 53–57).

Žákyně se měly samozřejmě učit vyšetření a vedení porodu na preparátu pánve (fantomu). Až roku 1885 se dovídáme ze zápisu, že profesor Vyšín poukazoval potřebu takovouto pánev zakoupit, protože škola má k dispozici jen – pánev mužskou. Pražská firma Waldek a Wagner proto nabízí různé pánve (pravidelnou ženskou pánev z papíroviny za 16 zl., fantom kožené ženské pánev bez dětského fantomu za 90 zl. a s dětským fantomem za 100 zl., ba i dvojčata rozdílného rodu po 7 zl.), mimo to měřítko pánve a dělohy za 10,50 zl. či úplný ženský skelet za 75 zl. Roku 1894 jsou zakoupeny obrazy placenty dvojčat, kufr pro porodní bábu s klystýrovou stříkačkou a Soxlethův sterilizační aparát.

Škola byla také informována o řadě zvláštních příhod. Tak např. roku 1855 byla rozhodnutím krajského soudu v Brně odsouzena porodní bába Marianna M. pro zabití dítěte ke dvěma letům těžkého žaláře. Roku 1880 byla pro vraždu odsouzena k 18 měsícům těžkého žaláře Valentina P. a odebrán jí diplom. Roku 1890 udala Magdalena L., že v Záběhu provozuje praxi Marianna S. s falešným diplomem. Závažné bylo také roku 1888 ohlášené zjištění opavského okresního lékaře, že absolventky olomoucké školy vykazují některé závažné ne-

dostatky ve svých znalostech. Sděluje, že neznají předpisy, používané k dezinfekci čpavku a melissových kapek, používají oční stříkačky a znečištěné houby, takže děti mají záněty spojivek atd. Byla proto nařízena a provedena kontrola a z nařízení ministerstva vnitra a místodržitelství byly provedeny opakovací kurzy pro porodní báby v praxi, zvláště se zřetelem k antisepsi a k zábraně horečky omladnic, o níž měly báby nedostatečné znalosti.

Je ovšem problematické, zda bylo možno všechny nedostatky ve vědomostech u praktikujících porodních bab připsat na vrub výuce na olomoucké škole. Je známo, že pracovalo roku 1823 v brněnském kraji ještě 248 nezkoušených – tedy pokoutních – porodních babiček, v kraji olomouckém jich bylo v tomto roce 29, v přerovském 51, v opavském 19 a v těšínském 5. 22. července 1825 bylo moravskoslezským guberniem nařízeno, aby do matrik (křtících knih) bylo u každého dítěte zaznamenáno, která bába byla při porodu, a aby tyto zápisy byly úředníky kontrolovány, aby „nezmocněné“ báby byly pokutovány, ba i trestány žalářem.

V dubnu 1870 se uvažuje o zrušení olomoucké porodnické školy spolu se zrušením medicínsko-chirurgického učiliště. Škola v Olomouci zůstala; ale roku 1874 vyžadovalo místodržitelství zprávu, co by potřebovala porodnická škola v případě přeložení do Brna. Bylo by třeba jednoho profesora, dvou asistentů, dvou sekundárních lékařů a dvou školních porodních babiček; zajistit též hospitalizaci chudých rodiček na osm dní zdarma, aby pak mohly být zařazeny jako kojné, a konečně by bylo třeba zajistit inspekci pokojů, kuchyně, vedení knih, očkování proti neštovicím i pitvání.

Nic nebylo rozhodnuto, ale 1. října 1876 byla znovu zvažována možnost stěhování do Brna. Dnem 19. května 1881 byl datován další rozbor prof. Groha, který zdůrazňoval, že olomoucká porodnická škola patří k nejvíce navštěvovaným v celé monarchii a přeložení do Brna by nepřineslo žádné úspory, bylo by jen poškozením celé věci. Nicméně se o tom na místodržitelství stále uvažovalo. Škola v Brně byla zřízena v roce 1882, ale 11. května 1889 se v připsu prof. Vyšína poukazuje, že škola v Olomouci je výhodná pro žáky ze Slezska a reforma vyžaduje školy dvě: v Olomouci a v Brně. Škola v Olomouci zůstala a spolu s nemocnicí i porodnicí se přestěhovala

v devadesátých letech na Tabulový vrch (porodnice měla v roce 1899 71 lůžek a škola v českém a německém kurzu vždy 70–80 žákyň ročně) (Wondrák, 1993).

Práce porodních bab mimo školu a mimo porodnici v Olomouci (ve městě i v okolí). Většina žen rodila doma. Zprvu proto, že nebyla jiná možnost – nemocnice a porodnice nebyly – pak proto, že domácí péče byla považována za lepší a důstojnější. Protože se do porodnice uchýlovaly hlavně chudé rodičky, takže žena, která si to mohla dovolit, si zajistila porod a péči doma. Později přistoupil také pocit určitého většího bezpečí před infekcí a horečkou omladnic. Porody doma vedly porodní báby, doktoři medicíny, porodníci a ranhojiči-porodníci.

Magistrát města Olomouce měl roku 1803 zajistit, aby v každé obci, která přináležela městu jako vrchností, byla porodní bába. Tak se dochoval seznam zkoušených diplomovaných bab v Holici, Unčovicích, Moravské Loděnici, Křelově, Horce, Cholině, Mezicích, Grycově a Slušovicích. Ty dostaly každá 15 zl. Nezkoušené ze Skrbeně, Hynkova, Lubenic, Dubčan, Blatce, Hněvotína a Nových Sadů byly posílány ještě na školení. Zkoušeny musely být v lyceu a pak měly dostat také 15 zl. Báby z Nemilan, Bystrovan a druhá z Hněvotína neuměly číst a nemohly se učit. Za dva roky (1805) jim všem byly dopřány další podpory ve výši od dvou do 18 zl. podle velikosti obvodu, roku 1819 dalších 12 zl. 30 kr., což se od následujícího roku stalo pravidelným ročním příspěvkem.

O místo porodní babičky v samotném městě Olomouci byl značný zájem. V archiváliích je od roku 1786 do roku 1873 celkem 141 žádostí o povolení vykonávat ve městě živnost porodní báby. Podle jmen lze jen těžko rozlišit jejich národnost už proto, že jména jsou psána německy; celé žádosti jsou psány písařem a někdy podepsány třemi křížky. Vždy je uvedeno bydliště, číslo domu, jméno a povolání manžela, případně, že jde o vdovu a počet dětí. Přílohou je potvrzení o beztrestnosti. Muselo jít vždy o křesťanku (aby pokřtila dítě v případě nutnosti) a ženu silnou.

Usazené porodní asistentky byly podřízeny krajskému úřadu, musely mít označené bydliště, být k dispozici ve dne i v noci, byla jim přikazována mlčenlivost, povinnost při těžkých porodech včas volat lékaře, děti ohrožené na životě